

KOŁO NAUKOWE MŁODYCH GEOGRAFÓW
„GEOHOLICY”
UNIWERSYTET ŁÓDZKI

ZAGOSPODAROWANIE DOLIN RZECZNYCH

pod redakcją
Wojciecha Tołoczko

Materiały Ogólnopolskiej Konferencji
Studenckich Kół Naukowych Geografów
„Zagospodarowanie dolin rzecznych”
Łódź, 27-29 października 2006 r.

Łódź 2007

Zagospodarowanie dolin rzecznych

Copyright by Koło Naukowe Młodych Geografów
GEOHOLICY
Uniwersytet Łódzki

Recenzenci artykułów:

dr Elżbieta Kobojek, UŁ Łódź (1)

dr Artur Kasprzyk, AŚ Kielce (1)

dr Arkadiusz Niewiadomski, UŁ Łódź (11)

Publikacja sfinansowana przez:

**Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
oraz**

**Dziekana Wydziału Nauk Geograficznych
Uniwersytetu Łódzkiego**

Projekt okładki: **Tomasz Minkiewicz**

Fotografie na okładce: **Daniel Okupny, Bartosz Stawowski**

Adjustacja i skład komputerowy: **Wojciech Tołoczko**

Wydawca: PIKTOR s.c.

Druk i oprawa: Piktór s.c., ul. Gdańska 149, 90-539 Łódź

fax. (42) 617 03 07, tel. (42) 659 71 78

<http://www.piktor.pl>

e-mail: wydawnictwo@piktor.pl

SPIS TREŚCI

Przedmowa	5
Dusza Sylwia, Nowak Anna – Analiza zmian sieci hydrograficznej na terenie Poznania w ujęciu historycznym	7
Grad Nina – Tama Trzech Przełomów – zacofanie czy potęga?	17
Kołodziejczak Krzysztof – Historyczne uwarunkowania zagospodarowania doliny Dłutówki na przykładzie sołectwa Dłutówek i wsi Borkowice	23
Koptyńska Agata, Kotański Marek – Sztola – niewykorzystany potencjał, czyli zagospodarowanie, którego nie ma	33
Krysiak Marek – Charakterystyka zagospodarowania ziemi obszaru doliny Pilicy w okolicach wsi Wielkopole	47
Lesiewicz Agnieszka – Zasilanie powierzchniowe i rzeźba doliny Moszczenicy w okolicach Celestynowa i Rogóżna	55
Okupny Daniel, Stępień Bartosz – Zagospodarowanie doliny Mrogi na odcinku od Jordanowa do Koziołek	59
Opuchowska Jolanta – Atrakcyjność polan śródleśnych Bolimowskiego Parku Krajobrazowego na przykładzie Polany Siwica	67
Pieńkowski Łukasz, Poros Michał, Hałak Łukasz, Leziak Piotr, Wesółowski Witold – Koncepcja zagospodarowania okolic Jaskini Raj w dolinie Bobrzyczki	71
Sobolewski Łukasz, Toloczko Wojciech – Dolina Dobrzyńki na obszarze gminy Tuszyn – charakterystyka współczesnego zagospodarowania	75
Twardowski Łukasz – Gdańsko-Elbląski spór o wody Wisły i Nogatu, czyli geneza węzła wodnego w Białej Górze	83
Wolski J. Grzegorz – Grażel żółty (<i>Nuphar luteum</i> (L.) Sibth. & Sm.) jako gatunek charakterystyczny dla starorzeczy na przykładzie doliny Pilicy pod Nowym Miastem	95
Wroński Krzysztof – Wpływ środowiska przyrodniczego na działalność człowieka w rejonie Miazgi i Wolbórki	101

Krzysztof Kołodziejczak³

Historyczne uwarunkowania zagospodarowania doliny Dłutówki na przykładzie sołectwa Dłutówek i wsi Borkowice

Historia sołectwa Dłutówek i wsi Borkowice

Zmiany przynależności terytorialnej sołectwa na przestrzeni dziejów⁴

Od czasów wczesnopiastowskich (X-XI w.) omawiane tereny należały do państwa Mieszka I, a później do Bolesława Chrobrego. Kiedy doszło w XII w. do rozbicia dzielnicowego Ziemia Pabianicka weszła w skład dzielnicy dziedzicznej Władysława II Wygnańca, a później po zjednoczeniu ziem polskich przez Władysława Łokietka wchodziła w skład Ziemi Łęczyckiej włączanej do Królestwa Polskiego w 1352 r. Od tamtego czasu aż do II rozbioru Polski (1793) opisywane sołectwo należało do Polski. Po II rozbiorze znalazło się na terenie Prus (Prusy Południowe) aby w latach 1807-15 być włączonym do Księstwa Warszawskiego (departament kaliski). Ale już po 1815 r. znalazło się pod rosyjskim zaborem w tworze autonomicznym zwanym Królestwo Polskie (w województwie kaliskim). Kiedy rodziła się II Rzeczpospolita (lata 1918-1922) Ziemia Pabianicka była rozdzielona granicą między terenami okupacji niemieckiej (północ, wraz z Pabianicami), a austriackiej. Tereny te zostały wyzwolone w listopadzie 1918 r. Już po unormowaniu się sytuacji geopolitycznej, Dłutów znalazł się w powiecie łaskim województwa łódzkiego. W czasie II wojny światowej Ziemia Łódzka została włączona do rejencji łódzkiej w Kraju Warty.

Po II wojnie światowej tereny sołectwa Dłutówek zmieniały dwukrotnie swoją przynależność administracyjną. W latach 1947-75 sołectwo należało do

³ Koło Naukowe Młodych Geografów GEOHOLICY, Uniwersytet Łódzki, ul. Narutowicza 88, 90-139 Łódź.

⁴ Na podstawie *Atlasu historycznego* Olczak, Tazbir (2004).

„dużego” województwa łódzkiego. Później między 1975 a 1998 r. wchodziło w skład województwa piotrkowskiego. Było tak do 01.01.1999 r. gdy weszła w życie reforma administracyjna wprowadzająca 16 województw. Wtedy gmina Dłutów wróciła z powrotem do województwa łódzkiego (i do powiatu pabianickiego).

Historia sołectwa

Tereny dzisiejszego miasta Pabianice i okolicznych powiatów były, jako dobra pabianickie w wiekach XI-XVIII własnością kapituły krakowskiej. Ofiarowała je kapitule w 1086 roku księżna Judyta. Przyczyny hojności księżnej Judyty można szukać w jej bezdzietności. Księżna nie mogąc się doczekać potomka postanowiła złożyć dary w intencji narodzin syna. Uczyniła więc ofiarę w postaci dóbr obejmujących omawiany obszar. Darowiznę tę upamiętnia tablica wmurowana w XVII wieku w kościele św. Mateusza w Pabianicach. Zanim jednak to nastąpiło, ziemie te posiadali piastowscy książęta (Jagusiak, Jagusiak 2005). Od XI wieku rozpoczęła się kolonizacja omawianych terenów.

W dorzeczu rzeki Dobrzyńki karczowano lasy i przygotowywano grunty pod uprawę. Następnie ludność poddańcza utworzyła różnej wielkości osady służebne, tzw. chropy (Baruch 1930). Wspominano je w ten sposób już w 1086 r. Według językoznawców wyraz ten oznacza „miejsca niskie, wśród lasów, z gruntem sapowatym, zarosłe krzewami i roślinami bagiennymi, okresowo zalewane przez wody” (Jagusiak, Jagusiak 2005). Początkowo tereny nowo utworzonej kasztelanii nie miały swojej nazwy. Mówiono na nie po prostu bagna czy właśnie chrapy. I tak zaczęły powstawać późniejsze: Pabianice, Jurtkowice, Ślądkowice, Kudrowice i inne.

W drugiej połowie XVI wieku administrator dóbr pabianickich postanowił powiększyć stawy dłutowskie, podnieść wały i groble wokół stawów i co było najważniejsze dla Dłutówka utworzyć nowy staw w lesie na rzece Dłutówce. Hodowano tam wówczas przede wszystkim karpie i szczupaki, a później liny (Adamek 1995).

Obie charakteryzowane tu wsie od początku swojego istnienia były związane z plebanem z Dłutowa. Właśnie w akcie erekcyjnym dłutowskiego kościoła dość szczegółowo, jak na tamte czasy, opisano położenie okolicznych dóbr. Kapituła Krakowska przekazała wtedy część swych dóbr (ziemię, las i sadzawkę między drogą ślądkowską na północy a kościołem na południu, oraz lasem na zachodzie i obecną ulicą Krzywą na wschodzie) tamtejszej parafii. Przez kolejne 250 lat plebani z Dłutowa korzystali z tych dóbr. W 1796 r. Kapituła Krakowska postanowiła dokładnie zmierzyć swoje ziemie i wysłała „geometrę” o nazwisku Pieniążek oraz dwóch kanoników do wykonania pomiarów. Kanonicy ci, wbrew przywilejowi erekcyjnemu, wcielili do dłutowskiego folwarku łąkę Stawsko wraz z sąsiednim lasem. Rekompensatą dla plebana miał być kawałek błotnistej łąki za wsią Orzk. Oznaczało to spore straty

dla kościoła dłutowskiego z 320 do 20 wozów siana. Proboszcz postanowił jednak odwołać się od tej decyzji i zgłosił się ze skargą do króla pruskiego, który zajął wtedy dobra Kapituły Krakowskiej. W 1804 r. król pruski nakazał zwrócić te dobra plebanowi. Później jednak do kraju wkroczyli Francuzi i anulowali wszystkie rozporządzenia pruskie. Ostatecznie dobra dłutowskie przejął rząd Królestwa Polskiego i włączono je do folwarku, który został później sprzedany. W 1839 r. w zamian za dobra Modlin hrabia Gutakowski otrzymał dobra dłutowskie.

Zanim rząd przejął dobra dłutowskie od parafii, ziemie te tworzyły folwark zwany Dłutów Księży. Na gruntach należących do folwarku plebani na 14 włościach odrabiali pańszczyznę. W 1836 r. w Dłutowie Poduchownym znajdowało się 13 domów. Gdy w 1864 r. uwłaszczone chłopów, otrzymali oni oprócz użytkowanej przez siebie ziemi po 1 morgu gruntu i 1 mieszkanie. W nagrodę dla pewnego rosyjskiego oficera подарowano mu trzon ziemi we wsi (79 mórg ziemi), który tworzył Folwark Dłutówek.

Na początku lat 80. XIX w. Kolonia Dłutów Poduchowny liczyła 15 budynków, w których mieszkało 34 mężczyzn i 38 kobiet. Użytkowali oni 161 mórg ziemi w tym 133 ornej. Osada plebejska składała się zaledwie z 3 budynków, w których mieszkało 7 ludzi, którzy uprawiali 6 mórg ziemi. Po I wojnie światowej, gdy Polska odzyskała niepodległość, rząd uregulował sprawy własnościowe nadając ziemię użytkującym ją chłopom. W 1926 r., w Dłutówku, 23 rodziny uprawiały 355 mórg ziemi. II wojna światowa poczyniła duże spustoszenia w ludności (zginęło 18 osób) i mieniu wsi (zniszczono 6 domów, 2 obory, 4 stodoły i 4 magazyny). Po II wojnie światowej na terenie sołectwa wybudowano zakład produkcyjny odzieży „Bortex” należący do rodziny Wajchertów (Tobjański 2004).

Historia parafii w Dłutowie

Parafia w Dłutowie, do której należy Dłutówek z Borkowicami, powstała w wyniku rozwoju osadnictwa w Dłutowie i okolicach (żywiółowa akcja kolonizacyjna). Drugą ważną przyczyną była duża odległość do kościoła w Tuszynie. Mieszkańcy skarżyli się na uciążliwą drogę, biegnącą przez mało dostępne tereny (las i rozlewiska). Miało to negatywny wpływ na praktyki religijne Dłutowian, nie mogli oni przyjmować sakramentów i uczestniczyć w mszach.

Wymienione wyżej przyczyny doprowadziły do nadania przez Kapitułę Krakowską nowemu plebanowi Dłutowa uposażenia ziemskiego. W akcie fundacyjnym parafii dłutowskiej określone są szczegółowo posiadłości kościelne (m.in. plac na końcu wsi przy stawie, plebania, dom dla wikariuszy, zabudowania gospodarcze). Teren kościelny został oddzielony od pobliskich pól należących do chłopów dłutowskich. Wydzielono również folwark który miał się składać z sadu i lasu za stawem. Granica między rolami chłopów

a folwarkiem plebańskim miała przebiegać wzdłuż drogi do pobliskich Ślądkowic.

Nowy kościół w Dłutowie otrzymał wezwania św. Trzech Królów oraz św. Stanisława i Wojciecha (jako patronów Polski). Akt erekcyjny został nadany 22 X 1542 r. przez biskupa krakowskiego Piotra Gamrata (był to ponownie wystawiony akt ponieważ poprzedni biskup zmarł nie dokonując erekcji parafii). Wymienione są w nim wszystkie miejscowości wchodzące w skład parafii a także uposażenie rektora dłutowskiego. Jednak do ostatecznego powołania parafii potrzebna była zgoda sąsiednich parafii. Utworzona została w tym celu specjalna komisja składająca się z kanoników gnieźnieńskich, która otrzymała 11 i 12 XI 1542 r. oświadczenia proboszczów parafii w Pabianicach, Drużbicach i Tuszynie ostatecznie erygujące⁵ parafie. Kościół w Dłutowie był czwartym ośrodkiem parafialnym dóbr pabianickich. Do nowej parafii miały należeć: Ślądkowice, Mogilno, Orzk, Ldzań i Mierzączka.

Fot. 1. Kościół parafialny w Dłutowie (fot. K. Kołodziejczak).

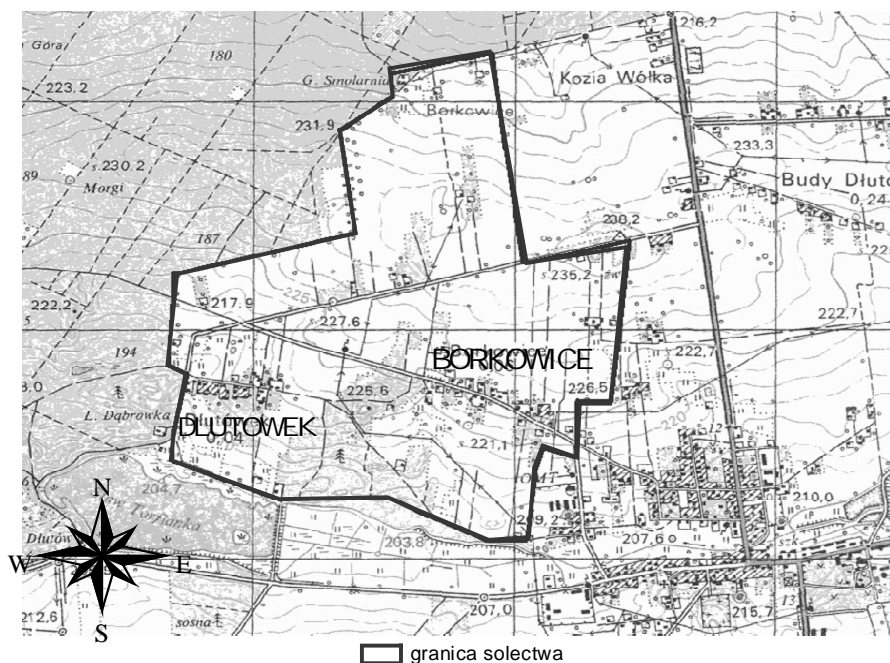
⁵ Erygacja - powołanie do działania kaplicy lub kościoła przez uroczysty dekret biskupa. W dekrete tym zawarte jest również pozwolenie na celebrowanie mszy oraz sprawowanie Eucharystii.

Sam kościół był wybudowany z drzewa modrzewiowego, a w 1541 roku Kapituła obdarzyła go srebrnym kielichem, kapą i graduałem⁶. Kilka lat później na prośbę ks. Mateusza (ówczesnego proboszcza) podarowała jeszcze pieniądze na zakup dzwonu (Adamek 1995). Jednak później kościół uległ zniszczeniu, a w jego miejsce w latach 1947-57 wybudowano nowy, murowany trzynawowy w stylu neogotyckim (fot. 1). Autorem projektu był łódzki architekt Lechowski. Konsekracji w dniu 30 VI 1957 r. dokonał biskup Karol Niemira (www.archidiecezja.lodz.pl).

Zagospodarowanie przestrzenne terenu

Typ i układ przestrzenny

Układ osadniczy w sołectwie Dłutówek/Borkowice jest rozproszony i nieregularny. Tylko w centralnej części Borkowic (dawnym Dłutowie Poduchownym) zabudowa ma charakter ulicówki (ryc. 1).

Ryc. 1. Układ przestrzenny zabudowy w sołectwie.

źródło: opracowanie własne na podstawie mapy topograficznej w skali 1:25 000.

⁶ Graduał - księga liturgiczna zawierająca wszystkie śpiewy mszalne.

Jest tam zgrupowanych 16 gospodarstw przy samej drodze (lub w bardzo małej od niej odległości), która stanowi główny ciąg komunikacyjny sołectwa. Podobnie ma się sytuacja w Dłutówku tylko na trochę mniejszą skalę (12 gospodarstw) gdzie domy również stoją tuż przy drodze. Pozostałe zabudowania w sołectwie mają typowy charakter rozproszony i tylko czasami tworzą niewielkie skupiska liczące po 2 lub 3 domy z obejściem (przy granicy z Budami Dłutowskimi i północ sołectwa).

Struktura użytkowania ziemi

Omawiane sołectwo liczy 160,7 ha (co stanowi 1,6% powierzchni gminy Dłutów) i charakteryzuje się dużym udziałem gruntów ornych wynoszącym 70,5% powierzchni, a także dość dużym udziałem lasów 15,8%. Łąki i pastwiska stanowią 12,9% a nieużytki 0,8% powierzchni sołectwa (tab.1).

Tabela. 1. Użytkowanie ziemi w sołectwie Dłutówek i wsi Borkowice na tle gminy Dłutów.

Rodzaj gruntu	Sołectwo Dłutówek i Borkowice		Gmina Dłutów	
	ha	%	ha	%
Grunty orne	113,2	70,5	4 187	42,3
Łąki i pastwiska	20,8	12,9	1 197	12,1
Lasy	25,4	15,8	3 643	36,8
Nieużytki i inne	1,3	0,8	872	8,8
Razem	160,7	100,0	9 899	100,0

źródło: *Gminy w Polsce w 1996*, GUS, Warszawa, 1998.

Grunty orne dominują w centralnej i północnej części sołectwa, a także w zachodniej w Dłutówku. Lasy tworzą dość duży i zwarty kompleks w centralnej części badanego terenu i oddzielają Borkowice od Dłutówka tworząc charakterystyczny układ przestrzenny sołectwa. Wśród przyległości Dłutowa, w części wschodniej można wyróżnić obszar gęstszej zabudowy Borkowic, a w części zachodniej Dłutówek otoczony prawie ze wszystkich stron lasami, a od południa doliną Dłutówki i przez to odgradzony od reszty sołectwa. Na północy sołectwa można wyróżnić trzecią część o bardzo rzadkiej zabudowie (zaledwie 11 gospodarstw) i bardzo dużym udziale gruntów ornych, która stanowi strefę przejściową do kolejnej wsi – Bud Dłutowskich. Łąki i pastwiska rozproszone są po całym sołectwie i nie tworzą większych kompleksów. Na rycinie 2 przedstawiono mapę użytkowania ziemi w sołectwie Dłutówek i wsi Borkowice.

Ryc. 2. Użytkowanie terenu w sołectwie Dłutówek i wsi Borkowice.
źródło: Plan rozwoju lokalnego dla gminy Dłutów na lata 2004 – 2006.

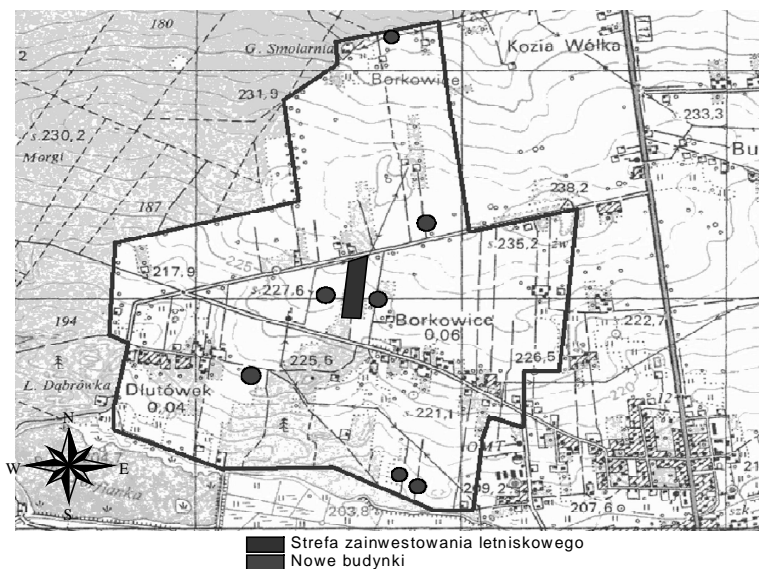
Warunki mieszkaniowe i stan zabudowań

Sołectwo posiada niezbyt dobrą sytuację mieszkaniową. Z wywiadu ankietowego i empirycznego zbadania sytuacji wynika, że duża część wszystkich budynków jest dość stara i w złym stanie technicznym, zwłaszcza budynki gospodarskie. Prawie połowa wszystkich budynków w spisanych gospodarstwach (49,1%) powstała w latach 1945-70, jedna piąta (21,1%) w latach 1918-45. Budynki młodsze, z okresu lat 1970-90 stanowią 22,8%, a najmłodsze zbudowane po 1990 r. zaledwie 7,0%. W zbadanych gospodarstwach dominują budynki jednokondygnacyjne (85,9 %), pozostałe mają dwie (12,3 %) i trzy kondygnacje (1 budynek).

Tabela 2. Infrastruktura mieszkalna sołectwa Dłutówek i gminy Dłutów.

Wyszczególnienie	Sołectwo	Gmina Dłutów
Osób na izbę	0,59	–
Izb na mieszkanie	4,85	3,48
Osób na mieszkanie	2,90	2,74

źródło: wywiad kwestionariuszowy, *Rocznik Statystyczny Województwa Łódzkiego 2005*.

Ryc. 3. Rozmieszczenie nowych budynków mieszkalnych i lokalizacja strefy zainwestowania lotniskowego w sołectwie Dłutówek i wsi Borkowice.

źródło: (opracowanie własne na podstawie badań terenowych).

Fot. 2. Przykład nowopowstałego domu lotniskowego (fot. K. Kołodziejczak).

Wśród budynków mieszkalnych, stwierdzonych w liczbie 20 w gospodarstwach, w których przeprowadzono wywiad kwestionariuszowy, dominują powstałe w okresie 1918-1970, jest ich 13. Sprzed 1918 r. pochodzi jeden,

a po roku 1970 wybudowano 6 (w tym 3 po 1990 r.). Budynki te mają też głównie jedną kondygnację (13 z nich) lub dwie (6), tylko jeden ma trzy kondygnacje. Zbudowane są przede wszystkim z cegły (11) lub pustaka i drewna (6) i pokryte papą (11), pozostałe pokrycia dachowe takie jak eternit, dachówka czy blacha była w 3 przypadkach. Na jedną izbę przypada tam średnio 0,59 osoby (czyli: na 1,7 izby przypada 1 osoba), na jedno mieszkanie przeciętnie: 4,85 izby i 2,9 osoby (tab.2).

Na terenie sołectwa występuje również zupełnie nowe budownictwo mieszkaniowe o charakterze rezydencjonalnym i letniskowym (ryc. 3). Stwierdzono 7 takich obiektów i kolejne dwa w budowie. W centralnej części sołectwa a także południowej w okolicach doliny rzeki Dłutówki wykształciły się dwie strefy zainwestowania o charakterze letniskowym sezonowym i całorocznym (fot. 2).

LITERATURA

Adamek R., *Wieś, folwark i kościół dłutowski w dobrach Pabianice w XVII-XVIII* [w:] Pabianicana 3, Pabianice 1995.

Baruch M., *Pabianice, Rzgów i wsie okoliczne*, GRAKO, Łódź 2004.

Jagusiak J., Jagusiak G. K., *Traktem Jana Długosza z Pabianic przez „państwo pabiańskie” i powiat pabianicki- przewodnik przypominający siedem wieków powiązań włości pabianickich z kapitułą katedralną w Krakowie, prowadzący traktami twórców kultury i gospodarki, wśród pomników przyrody i architektury*, F.U.H. Regiony, Pabianice 2005.

Olczak E., Tazbir J. [red.], *Atlas Historyczny. Od starożytności do współczesności*, DEMART, Warszawa 2004.

Plan rozwoju lokalnego dla gminy Dłutów na lata 2004 – 2006, Warta Sp. z o.o., Dłutów 2004.

Rocznik Statystyczny Województwa Łódzkiego 2005, Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź 2006.

Tobjański Z., *Dzieje Dłutowa i wsi okolicznych*, Towarzystwo Przyjaciół Dłutowa, Dłutów 2004.

Gminy w Polsce w 1996, GUS, Warszawa 1998.

www.archidiecezja.lodz.pl